

Halálának harmadik évfordulója alkalmából egy régi írásának közlésével emlékezünk szeretettel Gyurka bácsira.

Egyházi, világi, Jézusra emlékeztető...

Irodalomtörténésznek indultam hetven éve. Ez volt az első szerelem, melyhez rendre, anyagához meg folyton-folyvást visszatérek, mert nagyon sokat mond nekem; olykor bizony többet, mint akármilyen más. Ilyenkor hazamegyek. Honnan? A végső szerelemből, amely ma is tart. S innen nézek vissza Toldy Ferenc, Beöthy Zsolt, Horváth János és Nemeskürty István műveire. Toldyt még hallgathatta az egyetemen Beöthy, Beöthyt Horváth, Horváthot hetven éve magam is, Nemeskürty pedig kortársam. A négy szerző egyetlen századon belül született: Toldy még kortársa volt Vörösmartynak, Beöthy Aranyinak, Horváth Adynak, s Nemeskürty a múlt században születetteknek. Mind a négyen irodalomtörténészek. Tudják, hogy irodalmunk latin nyelvűnek, egyházinak s közhasznúnak indult, s csak jó két százada váltott magyarra, profánra, szépirodalmira. Négyük közül a szakma csúcsa máig Horváth János, aki hajlandó volt tudomásul venni: nem ősmundáinkkal, nem a volgai lovassal, nem a Szent Gellért hallotta *magyarok szimfóniájával* indul irodalmunk, hanem a Zobor-hegyen remetéskedő Szórád latin nyelvű jámbor legendájával. Nincs tehát pogány kori irodalmunk, legfeljebb ezer évvel későbbi, az Arany utáni, az elmúlt századi... – lesz majd nevezhető annak is, nem is tudom, hogy mennyi joggal.

A nyári napok kánikulájában vettem le a polcra Horváth két kötetét: irodalmi műveltségünk kezdeteiről és megoszlásáról. Mind a kettő Moháccsal ér véget, s kezdet és megoszlás egyaránt latin nyelvű. Az elsőnek kiemelkedő alakja Szent István, a másodiknak a Hunyadi család s főleg Mátyás király. Az első alapít tíz püspökséget, számtalan monostort, és életszentségét legendák dicsérik. A másik a pogány Rómát magasztaló olasz humanizmus szálláscsinálóinak osztogatja a püspökségek javadalmait, de azért maga sem fordít hátat

elődjei vallásának. Mátyás osztja meg irodalmi műveltségünket: a középkori egyházi eszményeket és az egyházi latint leváltja az ókori latin élet- és stílusműveivel. S ahogyan olvasom e hetven-nyolcvan évvel ezelőtt írt munkákat, melyekben csak visszaköszön az első szerelem, megszólal bennem a mostani, és megkérdezi, mi a különbség kezdet és megoszlás között? A lényegét illetően semmi. Az egyik ugyanúgy jézuselőtti, mint a másik. Csak az egyházi latin mellé állít a megoszlás – világi latint (az egykorit, az ókorit). Csak az egyházi élet mellé állít a megoszlás – világi életet.

Szórád öngyötrései, melyekkel Istennek óhajt kedveskedni, vagy Janus Pannonius Európa-szerte csodált versei, akármilyen latin stílusban megírva, csak irodalmi kísérőjelenségei annak, amit Szent István és Mátyás egyaránt tett. Mit tettek? Folytatták őseinket: Atilla vagy Árpád művét, egy nép életének teremtettek jelent és jövőt. Hogyan? A központi fejedelmi-királyi hatalom mindenekfeletti értékévé tevésével. Sikerral is: hiszen úgy-ahogy, de sikerült nekik. Ahogyan Nagy Sándornak, Nagy Konstantinnak, Nagy Károlynak és a történelem összes többi nagyjainak: *mások kiontott vére által*. S ahogyan nem sikerült mindez Jézusnak, aki elmenekült az öt királlyá tenni akarók elől, mert nem akarta kiontani senkinek a vérének. Ki is ontották az övét. Kik? Az urak, akik a vérontásban nagyok, s mindennek fölibe emelik a hatalmat és annak eszközeit.

Hasonlítsam össze szent királyunk szent jobbának cselekedeteit Mátyáséval? Minek tegyem? Volt hadserege mind a kettőnek, mellyel véresen leverték, ha tudták, hatalmuknak minden magyar és nem magyar akadályozóját. Sem az egyháztörténelem, sem a világtörténelem időközben megkevertelt munkásainak nem tűnik fel, hogy ez az egész egyházi-világi kezdet és megoszlás még teljesen jézuselőtti. Hogy nincsen a történelemnek jézusi vonulata, csak jézuselőtti, csak hatalmi, csak véres. Hogyan lehet az Isten ennire sikertelen?

Nem ennyire sikertelen. Ha az életünknek nem is, irodalmunknak van – s most csak a magyar irodalomra gondolok – isteni/jézusi vonulata is. Akkor születik meg, amikor a 18. század végén bekövetkezik irodalmunknak nem megoszlása, hanem *váltása*. Megszűnik latin nyelvűnek és egyházinak lenni, és lesz belőle honi nyelvű és profán. S nem lesz többé közhasznú (= hatalmi érdekelt szolgáló) sem, csak merőben esztétikai, szépirodalmi – emberi lesz. Nehéz volt a váltás. A reformáció még folytatja a középkort, az egyházi tekintély uralmát, de a francia forradalom Ész-istennő szobrát állítja az egyházak szobrainak helyére. S a Sárospatakon csak hat osztályt végzett tiszántúli, berceli református ifjú, Bessenyei György Mária Terézia udvarában megismeri Voltaire és Rousseau írásait. A megismerés következtében felszabadul egyháza tekintélye alól, gondolkodni kezd, s – irodalmunkban elsőként – jó kétszáz évvel ezelőtt eljut a *természet* fogalmához, mellyel elutasítja magától a világtörténelem s benne a keresztény egyházi múlt egész jézustalanságát. Versének ezt a címet adja: *Vallás*. Ez az, amit le akar váltani. Azt, ami Szent Istváné és Mátyás királyé. (Kihagyásokkal közlöm a szöveget.)

*Nagy Isten! Miképpen végeztél felőlünk?
Hogy kívánsz mindenkor tiszteltetni tőlünk?
Add ki akaratom teremtéséidnek,
Ne nézd tévelygésit ily sok népeidnek,
...*

*Örök tetszésének magyarázója lett
a földön tévelygő nagy emberi nemzet.
Istenét a lélek látni jól akarta,
Mely miatt világunk magát annyit marta.
Kain áldozott volt először Ábellel,
Kik frigyét akartak kötni istenekkel.
Ez bárány vérrel kiált az egekre,
Más gyümölcsöt hány az óltári tüzekre.
A két testvér ezen egymás ellen kelvén
Kain Ábel öccsét vérebe kevervén
Gyilkossá lesz önként az igaz istenért,
Kit áldozatjával engedelemre kért.
Igy mondják ezt köztünk a nagy történetek,
Beszélhetünk vele a keresztjéneknek.
Ekképpen a világ vérrel kezdette el
Azt érteni, kit még nem ismert lélekkel.*

*Az első emberek véres áldozatjok
Meghagyták utánnok, szenyvedt is magzatjok:
Őket a nagyvilág továbbá követte,
Mely örök urát jól meg sem érthette.
Az emberi nemzet magától áldozván,
Fegyvert fog, istenét sokként magyarázván.
Egyik, én értem csak, úgy mond, az eget
Kümagyarázhatom a végezéseket.
Másik ellent szokik s eztet hazudtolta,
Áldozat tételét mérgesen vádolja.
Ki-ki tüzesedik, a buzgóság hevül,
Fegyver, mely bizonyít s vérünk a földön hűl.
Pogány mint keresztény egymás közt csatázott
– Istenünk nevéért, ki ellen hibázott.
Amely igaz Isten nevébe egyik rész
Öldöklött, a többi ugyanezért elvesz.
Egyik úgy sohajtoz: uram, érted halok.
Másik ismét kiált: Istenért bosszulok.
Az öldöklő fegyvert buzgóság vezette,
Mely a természetet ekkor felejtette.
Igy vérezte magát Istene nevébe
Az emberi nemzet sokszor fegyverébe.
Nagy károkat tehet a vakult buzgóság
Hol jó cselekedet lehet sok gonoszság.
Irgalmas urunkat nevéért bosszuljuk,
Ember teremtését prédába felduljuk.
A természet, melynek józan érzései
Igaz Istenünknek bölcs rendelései,
Maga ellen fordult egy oly Teremtőért,
Ki nem szenvedheti az érte ontott vért.
Szerencsétlen ember, ki csak okoskodik,
S gondolataidba szüntelen hánkódoz,
Tudjad, hogy az elme megtévelyedhetik
S okoskodással elhitettethetik.
Világunk mélyébe aláülyed lelked,
De fed a természet s elvesztéd Istened.
Mely okoskodásod több-több semmiségre
Vezeti életed kétségkedésre.
Légy józan erkölcsű, emberséggel érezz
Élj jól, s mint a vadak, másokat ne vérezz.
Gondolkozzál léted belső törvényére,
Vigyázzál lelkédnek igaz ösvényére.
Ezek felsőbb részek halandó sorsunkba,
Ézentul háboru minden világunkba.*

Mondanivalója: 1. Az ember keresi az Istent. 2. Mindegyike más és más eredményre jut, s ezért gyilkolják egymást. 3. Isten nem szenvedheti az érte ontott vért. 4. Erre, a gyilkosság elutasítására tanít a természetünk, az emberség, a lélek, létünk benső törvénye. – Amikor Bessenyei elhatárolja magát a vallástól, rátalál Jézus tanítására, a régieknek mondottnak a tagadására: Szeresd felebarátodat, és gyűlöld ellenségedet! Rátalál a háborúk elutasítására: Szeresd ellenségedet!

Mindez még csak irodalom. Bessenyei lelkes támogatója Mária Terézia uralmának, ő meg Bessenyeinek. De hamarosan jó hír lesz belőle Párizsban. Jézusra emlékeztető jó hír: szabadság, egyenlőség, testvériség. A múlt történelmének nagyjai Jézus nevében gyilkoltak. A felvilágosodás

majd Jézus nevének említése nélkül gyilkol, s folytatja azt, ami mondatott a régieknek: nem méregpohárral, kereszttel, máglyával, de guillotine-val. Az ember marad csak ember, de ennek ellenére is újra becsülethez jut a jó hír: *Semmiképpen sem gyilkolhatsz!* Meg is fogalmazhatod már, s nem égetnek el érte máglyán. Az egyház a II. Vatikáni Zsinaton sem jutott el ide. Nem mondta ki, hogy Jézus nevében nem háborúzzunk. Nem tanította, hogy semmiképpen sem lehetünk katonák.

Tiszabercel szülötte kimondott valamit. Azt, amit a Betlehemi Gyermekek mondott. S amit Bécsben s a Tisza mellett kimondtak, abból lett valami... legalábbis a magyar irodalomban. Meg lehetne írni a magyar irodalomnak e Bessenyei-féle váltás utáni történetét: azaz meg lehetne írni irodalmunk jézusi ágának történetét. Kicsiny kis ág lenne. S nagyobbára csak olyanok kerülnének bele, mint maga Bessenyei is: részint Mária Terézia embere, részint az emberi váltásé. Még nem Jézusé, de Jézus tanítására legalább emlékeztető. A javát felsorolhatom. Felsoroljam? Teszem.

Csokonai: Az estve (*Az anyém, a tied mennyi lármát szüle, / Mielta a miénk nevezet élüle.*) – Berzsenyi: Fohászokodás – Kölcsey: Zrínyi második éneke – Vörösmarty: A Guttenberg albumba, Az emberek, A vén cigány – Petőfi: Én, Az apostol, A XIX. század költőihöz – Arany: Fiamnak, Domokos napra, Magányban – Ady: Kárcsony (*Nem lenne más vallás, / Összesen csak ennyi: / az Istent imádni, / az embert szeretni*), Gyáva Barla diák, Felszállott a páva – Babits: Zsol-tár gyermekhangra, Vers az apostolokról, A magyarok Istenéhez, Eucharistia, Jónás könyve – Kosztolányi: Számadás – Tóth Árpád: Tetemrehívás – Juhász Gyula: A tápai Krisztus – Harsányi Kálmán: A Bal-kánt jártuk – Sik Sándor: Megyeri hitvallás – Sinka István: Virág ballada, Ének a Don hőseiről, Végül sírig feketébe, Hontalanok útján – Szabó Lőrinc: Vang-An-Si – Illyés Gyula: Diritambus a nőkhöz – Horváth Béla: A megváltó üzenet – Vas István: Kata-komba, Ima a Szent Péter-templomban – Wass Albert: Előhang – Stetka Éva: Elszántak – Székely Magda: *Leüthetsz, én nem ütök vissza. / Az én kezem gyöngye a rosszra. / Hulló testem helyén leüthetetlen, / erősen áll az igazi testem.*

E néhány tucat versből össze lehetne állítani a magyar irodalom jézusi kánonját. Szövegeket, melyek Isten

akarátának teljesítéséről beszélnek; arról, hogy miként legyünk istennek-tetszők. Címe lehetne e másfajta Bibliának: *A jézusi váltás utáni magyar irodalom gyöngyszemei*. Lehetne, de minek? Hatástörténete vetekedhetné a négy evangéliuméval: a világ úgy megy tovább már kétezer éve, mintha el sem mondta volna, amit elmondott az, aki Betlehemben született. Ennek a kánonnak is annyi az esélye, mint az evangéliumoknak. Ha annyi is, az sem semmi. Az van mind a kettőben, aminek a szívünk, a lelkiismeretünk nem tud ellene mondani. Csak az életünk. De talán van még Istennek olyan nevelőiskolája számunkra, amely majd hatékony lesz. Kettő az, amit még nem látott senki. Az egyik az Isten, a másik a jövő. Nincs okunk pesszimiztának, optimiztának lenni. Csak reménykedni van okunk: Isten csak nem átabotában dolgozik. Csak lesz belőlünk valami olyan, amit Ő is akar. Ő igazán.

Ennek az új kánonnak a szerzői kétszáz évet ölelnek át. A négy evangélium szerzői negyvenet, s ha Jézust is szerzőjének tekintjük, akkor nyolcvan. Hol mondta el Jézus, tudjuk: Izrael földjén. Hol jegyezték le? Valahol a mediterráneumban. Ezt a magyar kánon, mely Tiszabercelen indult, hol jegyezték le? A Kárpát-medencében születtek, akik írták. Közelebről? Megyek sorban a szerzők születési helyein: Tiszabercel, Debrecen, Egyházashetye, Szödeme-ter, Kápolnásnyék, Kiskunfélegyháza, Nagyszalonta, Érmindszent, Szekszárd, Szabadka, Debrecen, Szeged, Mezőkövesd, Budapest, Nagyszalonta, Miskolc, Rácegres, Budapest, Budapest, Válaszút, Szeged, Budapest. – Az összesen 22 névből a négy pesti frissen asszimilált magyar, négyen dunántúliak, a többiek alföldi, nagyobbára tisztántúli származékok, s van köztük egy erdélyi is.

Évekkel ezelőtt kért tőlem egy érettségi előtt álló diák tíz verset, melyeket a legtöbbre értékelek irodalmunkban, mert Jézus lelkét árasztják magukból. A mostani gyűjtemény teljesebb, s talán rámutat válogatásom alapokára is. Más népek irodalmából is ki lehetne gyűjteni ilyen szövegeket. Ezek lehetnének szentmisénk második olvasmányai. A mieink pedig adhatnák az első olvasmányt. Alighanem jobban figyelni rá, mint az egyiptomiaknak a Vörös-tengerbe fojtására, vagy arra, hogy miként engesztelődött ki az Isten irántunk, mert a Fiát Kaifás meg Pilátus keresztre feszítette.